

Зінченко С.В. Взаємодія суб'єктів в освіті дорослих: соціокультурний і психологічний аспекти / Світлана Зінченко // Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи: зб. наук. пр. / [ред. кол.: Лук'янова Л.Б., Аніщенко О.В. та ін.]; Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України. – К., 2013. – Вип. 6. – С. 61-69.

**Світлана Зінченко,
м. Київ**

ВЗАЄМОДІЯ СУБ'ЄКТІВ В ОСВІТІ ДОРΟΣЛИХ: СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ І ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТИ

Взаємодія суб'єктів в освіті дорослих є складним і багатогранним процесом, що базується на співпраці та взаємовпливі. Вона є необхідною умовою ефективності освітнього процесу. Взаємна активність педагога та дорослих учнів є своєрідним втіленням зв'язків, взаємин, завдяки яким можливе вирішення спільних завдань.

Тому взаємодія суб'єктів в освіті дорослих, в першу чергу, є особистісно орієнтованою і має такі характеристики:

- орієнтація на розвиток і саморозвиток дорослого учня;
- створення умов для його самореалізації та самовизначення;
- встановлення суб'єкт-суб'єктних відношень [8].

На необхідність розв'язання проблем педагогічної взаємодії вказують сучасні українські науковці О.В. Глузман, О.М. Друганова, М.Б. Євтух, В.С. Курило, Л.Б. Лук'янова, О.М. Микитюк, В.К. Майбородова, Н.Г. Ничкало, Н.В. Пузиркова, О.А. Рацул та ін. Низка дослідників (Н.В. Єлізарова, М.И. Фрумін, Г.А. Цукерман, Е.В. Чудінова та ін.) звертається до особливостей навчальної взаємодії. Роботи закордонних авторів (Р. Селман, О. Стауфорд, М. Фландерс, М. Хаузен) розглядають

взаємодію, або інтеракцію, у навчанні, виходячи з положень гуманістичної й когнітивної психології.

При розгляді проблеми взаємодії суб'єктів в освіті дорослих, потрібно враховувати, що доросла людина має відносно сформовані фізіологічні й психологічні функції, зокрема мислення й емоційно-вольову сферу. Доросла людина відрізняється досить високим рівнем самосвідомості: вона усвідомлює себе самостійною, самокерованою особистістю, незалежною в матеріальному (економічному), юридичному, моральному, психологічному відношеннях. Відповідно дорослий учень є активним учасником і рівноправним суб'єктом процесу навчання.

З огляду на зазначене, освіта дорослих, з соціокультурної точки зору, має такі функції:

- формування мотивації дорослого учня, який готовий долати труднощі в освітньому процесі;
- перенесення навчання в простір дорослого учня при розумінні навчання як виду діяльності особистісно орієнтованого характеру;
- реалізація тези “освіта має бути доступна кожному”;
- максимальне врахування в освітніх процесах потреб дорослих учнів і їх життєвого досвіду;
- активне сприяння появі нових “провайдерів освітніх послуг”;
- активне сприяння створенню нових відносин і нових інформаційних мереж між учнями, “провайдерами освітніх послуг”;
- забезпечення інфраструктури, необхідної для досягнення освітніх цілей і завдань як в реальній сфері відносин, так і у віртуальній;
- підтримка системи неперервних інновацій та акумуляції найбільш ефективних видів, форм, методів їх досягнення [12, с. 75-77].

Реалізацію цих функцій покладено на педагогів, які є професійними посередниками між соціально значущою інформацією та дорослими людьми, і втілюють культуру навчання в життя.

Тому педагог, у першу чергу, повинен бути спрямований саме на досягнення внутрішнього успіху, тобто на досягнення задоволеності собою і своєю професійною діяльністю. Зазначимо, що розрізняють особистісну (внутрішню) успішність (відчуття задоволеності життям, повноти саморозкриття, втілення ідеалів самовіддачі) і професійну (зовнішню) успішність, яка виражається у формальних показниках: професійному статусі, кваліфікаційній категорії і т. ін. [4].

В освітньому процесі тільки починає формуватися соціально-професійна група, яку об'єднує андрагогічна ідея – специфіка завдань і особливостей здійснення професійного посередництва в різних формах інформаційно-освітньої взаємодії з людьми.

Посередницька діяльність, тобто включення педагога в якості помічника, який володіє знаннями та вміннями робити те, чим не володіє доросла людина чи певна сукупність людей є практикою, в основі якої – взаємозбагачення досвідом, набутим завдяки життєвим і професійним ролям.

Адже нові технологічні можливості ще не забезпечують якості освіти дорослих, оскільки сама інформація є тільки умовою вироблення певного знання. Між потоком інформації в різних її проявах і практичним використанням знаходиться процес переробки, перетворення цієї інформації в знання, яким повинен оволодіти кожен дорослий учень.

Необхідність постійного оновлення знань, умінь, навичок, набуття додаткового освітнього досвіду обумовлена:

- постійною появою в житті дорослої людини проблем, вирішення яких вимагає від неї додаткового набуття знань, умінь, навичок, досвіду діяльності, зміни установок, що об'єктивно стають джерелом мотивації до навчання;
- наявністю у людей будь-якого віку інформаційних запитів;
- здатністю людини до навчання незалежно від віку, в силу природної динаміки структур, що відповідають в організмі за процеси оновлення

інформації та дозволяють компенсувати наслідки вікового слабшання, згасання деяких пізнавальних функцій;

- накопиченням у ході життєдіяльності досвіду, що є змістовною основою освіти дорослого учня, проте за умови усвідомлення цього досвіду [7, с. 42].

Відповідно посилення значення освіти дорослих у житті суспільства і особистості можна розглядати як відображення процесів “індивідуалізації”, що характеризують сучасний соціум, і є проявом самокерованого навчання окремої людини, яка займається в процесі життєдіяльності власним саморозвитком.

Включаючись в освітній процес, доросла людина прагне зайняти в ньому активну позицію. Вона завжди внутрішньо реагує на запропонований зміст навчання (причому іноді досить негативно, аж до повної відмови від запропонованої інформації). Дорослий учень зазвичай не схильний імітувати зацікавленість. Навпаки, найчастіше він прагне публічно висловити свою незгоду педагогу й іншим дорослим учням.

Властивістю суб’єктності може володіти як окрема людина, так і сукупність людей, об’єднаних спільною метою. Доросла людина як соціальна істота може періодично входити в ту чи іншу спільноту, орієнтовану на освітню діяльність. При цьому пізнавальні можливості кожного суб’єкта значно змінюються.

Істинно суб’єктна позиція в освіті в будь-якому віці повинна підкріплюватися наявністю вміння вчитися, яке не виникає саме по собі. Основними психологічними ознаками суб’єкта, що відрізняють позицію дорослості в сучасному навчанні, є:

- усвідомленість інформаційного запиту, що виражена в розумінні мети використання того чи іншого освітнього змісту та його джерел;
- ангажованість, що передбачає добровільне творче включення в освітній процес;
- здатність до рефлексії з приводу змісту, процесу, результатів навчання;

- критичність мислення, що дозволяє адекватно оцінювати і коригувати хід навчання;
- відкритість і децентрованість мислення як здатність приймати множинність поглядів на світ, навколишню дійсність, бачити інші точки зору;
- інтерпретативна культура, що дозволяє знаходити власну сутність у міру засвоєння освітнього змісту;
- самостійність у досягненні позитивних освітніх результатів;
- вміння вчитися в системі межсуб'єктних відносин. Підготовка дорослої людини як людини, що пізнає, включає: діагностику й засвоєння нею власних природних інформаційно-пізнавальних здібностей і можливостей (типу мислення, пам'яті, уваги, модальності сприйняття, домінантності півкулі, продуктивного часового режиму роботи, пріоритетних освітніх стратегій, комфортних форм роботи, стереотипів навчання);
- організація рефлексії з приводу володіння технологіями самоосвіти: вміння працювати з інформаційними потоками; навички конспектування, реферування, накопичення та впорядкування інформації (складання картотек і бази даних, ведення щоденника, відеотека, фонотека і т. ін.); володіння технікою швидкочитання, стенографії, мнемотехнічними прийомами; засвоєння та розширення кола джерел освітньої інформації (бібліотеки, лекторії, Інтернет, клубні об'єднання і т. ін.); аналіз ресурсів і динаміки розвитку власних інформаційних потреб і запитів, себе як суб'єкта навчання [7, с. 52-58].

Дорослі учні постійно створюють для себе умови, в яких вони вирішують складні завдання, тобто самостійно ставлять перед собою зону найближчого розвитку. У цьому випадку вони приймають допомогу зовні, але при цьому вибудовують спільну колективну діяльність з педагогом [10].

У зв'язку з цим основними суб'єктними характеристиками педагога є: спрямованість особистості (основні потреби, інтереси, життєві цілі, духовний

потенціал), рівень загальних і педагогічних здібностей і професійна компетентність, психологічна компетентність (професійна самосвідомість, самопізнання, саморозвиток, здатність протидіяти синдрому емоційного вигорання та психофізичному виснаженню), [9].

Враховуючи зазначене вище, розглянемо складові взаємодії педагога та дорослих учнів з психологічної точки зору (див. табл. 1), [2].

Таблиця 1

Складові взаємодії педагога та дорослих учнів

№ з/п	Назва складової	Характеристика складової
1.	Мета	уособлює майбутній результат, якого намагається досягти спільність суб'єктів у ході взаємодії
2.	Загальна мотивація	спонукає дорослих людей до досягнення спільної мети. Надзвичайно важливим є питання співвідношення індивідуальних і колективних мотивів
3.	Спільні дії	спрямовані на реалізацію поточних і перспективних завдань спільної діяльності
4.	Загальний результат	загальний об'єктивний кінцевий продукт, а також суб'єктивне відображення результату індивідуальними і колективними суб'єктами

Безперечно, умовою виконання спільної діяльності є процеси розподілу, об'єднання, погодження, управління індивідуальною метою, мотивами, діями й результатами.

Тому педагог повинен володіти специфікою спілкування з категорією дорослих суб'єктів навчання. Нині основним принципом педагогічного спілкування є суб'єкт-суб'єктний характер, що полягає у рівності позицій,

гуманістичній настанові, активності суб'єктів навчального процесу, взаємопроникненні у світ почуттів та переживань, готовності сприйняття співрозмовника [1].

Залежно від того, як реалізовано цей принцип взаємодії, розрізняють функціонально-рольове й особистісно орієнтоване спілкування. Функціонально-рольове спілкування між учасниками навчального процесу є діловим, стандартизованим, обмеженим вимогами рольової позиції. Його головна мета – забезпечити виконання певних дій, під час яких не виявляється особисте ставлення педагога до дорослого суб'єкта навчання. Особистісно орієнтоване спілкування педагога передбачає виконання нормативно заданих функцій з виявом особистого ставлення, почуттів. Головна мета – складна психологічна взаємодія.

Вищою цінністю педагогічного спілкування є індивідуальність педагога і дорослого суб'єкта навчання, який має свої погляди, почуття, відношення до оточуючих і природи. У зв'язку з цим провідний принцип педагогічного: завжди ставитися до себе і суб'єктів навчання як до мети спілкування, результатом якої є відношення до особистості. Це відношення під час спілкування є вираженням честі та гідності суб'єктів спілкування [5].

Відповідно педагогічне спілкування залежить від рівня сформованості комунікативної культури педагога. Природною основою комунікативної культури є комунікабельність особистості. В.О. Кан-Калик характеризує комунікабельність як явище багатопланове, що поєднує низку компонентів, серед яких особливе місце займають:

- наявність стійкої потреби у систематичному спілкуванні в різноманітних сферах;
- органічна взаємодія загальнолюдських та професійних показників комунікативності;
- емоційне задоволення на всіх етапах спілкування;
- наявність здібностей до здійснення педагогічної комунікації;
- наявність комунікативних вмінь і навичок [3].

Забезпечення правильного стилю спілкування педагога, прояв педагогічного такту і техніки вимагають розвинених комунікативних умінь, до яких О.О. Леонт'єв відніс такі:

- опанування соціальною перцепцією;
- розуміння особистості суб'єкта навчання за зовнішніми ознаками;
- уміння “подавати себе” у спілкуванні;
- уміння оптимально будувати власну мову [6, с. 34].

Також у педагога повинні бути: правильно поставлений голос, рухливі м'язи і тіло, фізичне і психологічне розкріпачення. Від правильно поставленого голосу залежить якість взаємодії, від міміки – сприйняття інформації, фізичне і психологічне розкріпачення позбавляє страху.

Саме тому особливий інтерес представляють інтерактивні методи навчання, які базуються на постійній взаємодії дорослих суб'єктів навчального процесу (див. табл. 2), [11].

Таблиця 2

Інтерактивні методи навчання

№ з/п	Назва методу	Сутність методу
1.	Бліц-інтерв'ю	використовується для перевірки знань, які отримані на попередніх заняттях. Дорослі учні самостійно готують чіткі та лаконічні запитання, які будуть ставити під час “інтерв'ю”. Під час виконання цієї вправи дорослі учні навчаються із фактів виділяти головні думки, на основі яких і будують запитання. До того ж розвивається взаємоповага та коректне ставлення один до одного
2.	Парадоксальна розповідь	містить хибні або неправильні твердження. Дорослим учням необхідно виділити парадоксальні моменти та довести, у чому полягає їх хибність. Під час виконання цієї вправи розвивається вміння швидко та логічно мислити, чітко висловлювати свою думку

3.	Мозковий штурм	<p>опираючись на життєвий досвід і знання, всі учасники обговорення вільно висловлюють свої думки. Мозковий штурм спонукає суб'єктів навчального процесу проявляти творчість, розвиває вміння швидко аналізувати ситуацію. Висловлені ідеї систематизують, аналізують, виділяють ті, що допоможуть розв'язати проблему та хибні. Перед виконанням завдання слід обговорити правила: висловлюйте все, що спадає на думку; не обговорюйте і не критикуйте висловлювання інших; можна повторювати ідеї, запропоновані будь-ким іншим; розширення вже озвученої ідеї заохочується</p>
4.	Мікрофон	<p>різновид групового обговорення певної проблеми, яка дає можливість швидко висловитися по черзі. Перед групою ставиться запитання. Учасникам групи пропонується мікрофон, який вони будуть передавати один одному, по черзі беручи слово. Говорити може тільки той, хто тримає мікрофон. Важливо не критикувати чужі відповіді. По закінченню педагог або дорослий учень, який добре володіє цією темою, підводить підсумки</p>
5.	Карусель	<p>варіант кооперативного навчання, при якому одночасно залучаються до роботи всі учасники навчального процесу. При цьому відбувається активне спілкування й обговорення проблеми. Цю технологію варто застосовувати для: збирання інформації з певної теми; перевірки обсягу та глибини знань; розвитку вміння аргументувати свою позицію. Група ділиться на кілька команд, які отримують завдання, обговорюють його та занотовують на аркуші паперу основні тези. Після запису інформації аркуші передаються за годинниковою стрілкою від однієї команди до іншої. Кожна команда знайомиться із записаними фактами та при необхідності доповнює своїми. Коли "карусель" робить один оберт, команда узагальнює матеріали та звітує з певної проблеми</p>

6.	Аналіз ситуаційних вправ	під час заняття педагогом створюються конкретні проблемні ситуації, які необхідно проаналізувати і прийняти оптимальне рішення
----	--------------------------	--

Інтерактивні методи навчання дорослих спрямовані на розвиток культури спілкування, творчий саморозвиток, самовдосконалення, самоактуалізацію.

Отже, взаємодія суб'єктів в освіті дорослих сприяє їх взаєморозумінню та оптимальному розвитку. Взаємодію слід розглядати як форму організації спільної навчальної діяльності дорослих людей. Специфіка спільної навчальної діяльності, у порівнянні з індивідуальною, полягає у виникненні “сукупного” групового суб'єкта. Для неї характерна структурованість дій окремих суб'єктів. При цьому міжособистісна взаємодія розглядається як реалізація взаємозв'язків і взаємовпливів у процесі спілкування та спільної навчальної діяльності.

Література

1. Бутенко Н.Ю. Комунікативні процеси у навчанні: підручник / Н.Ю. Бутенко. – К.: КНЕУ, 2006. – Вид. 2-ге. – 346 с.
2. Взаємодія і спільна діяльність [Електронний ресурс]. – Режим доступу 12.01.2013: <<http://readbookz.com/book/174/5631.htm>>. – Загол. з екрану. – Мова укр.
3. Кан-Калик В.А. Педагогическое творчество Кан-Калик В.А., Никандров Н.Д. – М.: Педагогика, 1990. – (Б-ка учителя и воспитателя). – 144 с.
4. Квашнина Светлана Александровна [Електронний ресурс]. – Режим доступу 28.11.2012: <<http://festival.1september.ru/articles/582148/>>. – Загол. з екрану. – Мова рос.
5. Культура педагогічного спілкування при навчанні дорослих [Електронний ресурс]. – Режим доступу 02.12.2012:

- <http://www.diplomservis.com/load/kultura_pedagogichnogo_spilkuvannja/114-1-0-2870>. – Загол. з екрану. – Мова укр.
6. Леонтьев А.А. Педагогическое общение: брошюра / А.А. Леонтьев. – М.-Нальчик : Эль-Фа, 1996. – 92 с.
 7. Основы андрагогики: учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / И.А. Колесникова, А.Е. Марон, Е.П. Тонконогая и др.; под ред. И.А. Колесниковой. – М.: Академия, 2003. – 240 с.
 8. Педагогічна взаємодія і механізм співробітництва педагога й учнів [Електронний ресурс]. – Режим доступу 25.02.2013: <<http://xreferat.ru/71/2396-1-pedagog-chna-vza-mod-ya.html>>. – Загол. з екрану. – Мова укр.
 9. Педагог як суб'єкт педагогічної діяльності [Електронний ресурс]. – Режим доступу 09.03.2013: <http://pidruchniki.ws/11540103/psihologiya/pedagog_subyekt_pedagogichnoyi_diyalnosti>. – Загол. з екрану. – Мова укр.
 10. Психологические особенности взрослые [Електронний ресурс]. – Режим доступу 20.03.2013: <<http://www.grandars.ru/college/psihologiya/sihologiya-vzroslogo.html>>. – Загол. з екрану. – Мова рос.
 11. Семінарські заняття [Електронний ресурс]. – Режим доступу 15.09.2012: <http://lib.lntu.info/books/fof/bs/2010/10-076/_16.html>. – Загол. з екрану. – Мова укр.
 12. Сухобская Г.С. Андрагогическая направленность профессионально-педагогического образования: социокультурные предпосылки / Г.С. Сухобская, Т.В. Шадрина // Вестник Санкт-Петербургского государственного университета технологии и дизайна. Серия 3. Экономические, гуманитарные и общественные науки. – 2012. – № 1 – С. 74-82.

Светлана Зинченко

Взаимодействие субъектов в образовании взрослых:

социокультурный и психологический аспекты

Аннотация. В статье проанализировано взаимодействие субъектов в образовании взрослых, которое является необходимым условием эффективности образовательного процесса. Рассмотрены образование взрослых с социокультурной точки зрения, составляющие взаимодействия педагога и взрослых учащихся с психологической точки зрения. Также раскрыта роль коммуникативной культуры педагога в общении и интерактивных методов обучения, основанных на постоянном взаимодействии взрослых субъектов учебного процесса.

Ключевые слова: образование взрослых, взаимодействие субъектов, функции образования взрослых, субъектность, педагогическое общение, интерактивные методы обучения.

Svetlana Zinchenko

Between subjects in adult education: socio-cultural and psychological aspects

Summary. The article analyzes the interaction between actors in adult education, which is a necessary condition for the effectiveness of the educational process. Considered adult education with socio-cultural point of view, the components of the interaction of the teacher and adult learners from a psychological point of view. Also disclosed is the role of the teacher in the communicative culture of dialogue and interactive teaching methods, based on constant interaction adult subjects of the educational process.

Keywords: adult education, interacting entities, function of adult education, subjectivity, teacher communication, interactive teaching methods.